

Carmen perpetuum

Ovidiusról

Hiába keresek Ovidius költészetében egy kerek-egész műalkotást, amit letehetnék az asztalra, és addig vizsgálgatnám különféle módokon, szoros és laza, szövegeközpontú és a képzeletet megjárató analízissel, míg el nem oszlana szememről a homály, és az előttem fekvő darab, a szinte megfogható mű-egész ki nem bontaná saját világát, úgymond A-tól Z-ig, melyről elgondolkozhatok, amit érteni-értelmezni próbálhatok, vagy belefeledkezhetek és találkozhatok vele, akárha egy előttem ülő, idegen emberrel – egy másik világgal – szembesülnék, aki érdekel, s finoman vagy szenvedélyesen firtatom a titkot, melyet hordoz.

Ez a „másik ember” is végtelen, de amint konkrét és behatárolt valóságában itt van előttem az arcával, a szemével, a kezével, itt és most csakis ő az: egy valamelyest talán megnyíló identitás. *Catullust* olvasva például versről versre ilyen ajtók nyílnak, s elég a nevezetes kétsoros epigramma, az *Odi et amo*, hogy úgy érezzem: „te vagy az”, „ez vagy te”, szeretlek és ki nem állhatlak, most mi legyen? Egy pillanatra, de e pillanatban – évszázadok ide vagy oda – mélységesen együtt vagyunk:

„*Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris.*

Nescio, sed fieri sentio et excrucior.”

„Gyűlölök és szeretek. Hogy mért teszem ezt, ugye kérded. / Mit tudom én. Így van: érezem és öl e kín”. Összevetem a disztichon nyolc igéjével küszködő fordításokat, és a *Kerényi Károly*énak adom a pálmát az „ugye” meg az „öl” miatt, bár a keresztre feszülés itt kimarad, ezen el lehet spekulálni. Ám a nyolc ige feszültsége kétezer éve „így van”.

Ovidiusnál bezzeg semmi sincs „így”, nála mindig minden másképp is van, vagy másképp is lehetne, neki nincs kiragadható két sora, négy sora, nyolc sora, nincsen magja, műve, hanem „csak” életműve. Ovidiust nem lehet megragadni, ő sem ragadtatott el *egyalamitól* soha, és nem is tett rá erőfeszítést, hogy összefoglalja, abba az egyetlen műbe sűrítse tudását-érzését, melyet éppen ír. Egyáltalán a feszülés, feszítés, legyen szó akár észről, lélekről, egzisztenciáról, teljesen idegen volt tőle, se gyönyör, se fájdalom erre nem vitte rá. A mű-alkotás mint nemzés, mint férfi-vajúdás, mely által a költő létrehozta azt, amit benne és csak benne rejtett el a lét, Ovidiusnál nem történik meg, és ez az ő titka, hogy nincs semmilyen nagy titka, ő egyszerűen él és elvan, élete első ötven évében virul, majd egy „baleset” után tíz éven át hervadozik, de még ezt sem firtatja, ezt a titoktalanságot, mert a titoktalanság egyáltalán nem gyötri. Tomiban, a száműzetésben kiszárad, mint *flora* a szikföldben, és kimúlik csendesén. *Miser Catulle*, nyomorult Catullus, szólítja meg magát amaz a római költő, „hagyd az esztelen vágyat, / s mit veszni látsz, vess véle számot, légy józan”. (1) Ovidius tényleg mizérikus a Fekete-tenger partján, ám csak sóhajt: „Hogyha ki elvesze már, tartani meglehet azt!” (2), a számvetés mint józan s a nyomorúságon a gondolat erejével felülemelkedő, a sorsot kibíró-kihordó gesztus nem foglalkoztatja, ilyesféle preokkupáció őbenne nincsen, és semmilyen csapás nem kényyszeríthette rá. Még élete drámáját, hogy – ha nem is ártatlanul, de büntelenül – szám-

útték, még ezt sem éli s írja meg drámaian, és lírát sem csinál belőle. A szokásos módon, a versmértéken fikarcnyit sem újítva, csak kicsit hanyagabban verslábakba szedi – egy hexameter, egy pentameter –, a disztichonokat episztolákba gyűjti, és mint egy palackpostát, útjukra ereszti őket, egyiket a másik után, önmagát ismételve. Mint a boldogságot Rómában, úgy éli meg a boldogtalanságot Tomiban, azt pirospozsgás, ezt szürkés színárnyalatokban, azt elevenen, ezt csüggedten, anélkül, hogy abból vagy ebből, avagy mindkettőből valami (mű)egészet akarna formálni.

Ovidiusnak ez a zsenialitása. Ő attól költő-zseni, hogy sem gondolkodónak nem erős, sem érzelmei nem mélyek; hogy karaktere sem lenyűgöző, akarata sem renget; a kulturált „homo humanus”, a finom, latin „homo Romanus” eredeti, üde emberpalántája ő. Akire aztán ráléptek. A sárban is, nem olyan szépen bár, de kulturált volt és latin.

A *cultura* (‘gondozás, ápolás, művelés’) Róma találmánya, akárcsak a *humanitas*. A görög istenek kikoptak, a római honatyák *kultiválták* őket és *kultuszaikat* népszerűsítették, így alapozván meg az államot, melybe *kulturált* állampolgárokat kívántak. „A *homo humanus* a római polgár, aki felmagasztosítja a római *virtust*, és azt a görögöktől átvett *paideia* »elsajátítása« által megneemesíti. A görögökön itt a kései görögséget kell érteni, akiknek műveltségét filozófia iskolákban oktatták. Ez tehát az *eruditio et institutio in bonas artes*a vonatkozik. Az így értett *paideiát* fordították »*humanitas*«-ként. A *homo romanus* tulajdonképpen a rómaisága az ilyen *humanitas*ban áll” – írja Heidegger. Az „emberi” itt nem az istenek tükrében az, ami, mert az istenek eleven tükör-valóságként már nincsenek, kultuszok *tárgyává* és emblémákká váltak; az emberi annyi, mint civilizált, aki érti az emblematikus nyelvet, nem vadbarbár; aki tudja, hogy ha az istenekről beszél, akkor egy kommunikációképes *nyelvet* használ, aki így nem az istenek, hanem az emberek felé fordul: emberszerető, *philantróphosz*. „Milyen kedves valami az ember – ha ember!” – Kerényi Károly a késő-görög *Menandrosz*nak, az attikai újkomédia mestérének mondatában „minden *humanitas*-kultusz alaptételét” fedezi fel. A görög szó, melyet a „valami” takar, lefordíthatatlan: szobor és virág közt valami „jóság”. Mely akkor válik emberré, ha civilizálódik, „tsinosodik”, hogy gyönyörködni lehessen benne, mosolyogni rajta. Kerényi éles szemmel veszi észre, hogy ehhez a mosolyhoz, ehhez a kulturált (és nem eredendő), latinos filantrópiához elengedhetetlen a távolságtartás: „Ugyanakkor, amikor a legnagyobb mértékben emberi, benne van az embertől való teljes distancia is, a leleplezően embertelen, minden mítoszt letörülő távlat az embertől.” A görög tragédiában a „kar” együtt hanyódik, szenved a heroszokkal és együttérez az istenekkel is, *Hölderlin* szavával: „szenvedő szerve az isten módjára küzdő testnek”; ezzel szemben a római *homo humanus* *humanitas*-a istenekkel és emberekkel szemben is kellő és illő távolságot tart. A görögöknél nemritkán rettenetes szépséggel szemben Rómában előjogot élvez a báj, csín, kecs – Ovidiusnál még frissen és természetesen.

Mert Ovidius a legkulturáltabban emberi és kultúrájában a legtermészetesebb költő. Az ő kulturáltsága spontán. A *pax Romaná*ba, békébe és erudícióba született.

„Régi jeles Rendből, ha mit ér, van eredni szerencsém;

‘S nem most lettem volt dús vagyonomra Lovag.’”

– idézem *Egyed Antal* „Paksi plébános, All-Esperes és Tek. Tolna Vármegye’ Tábla-Bírója” 1826-ban kelt, „Székes-Fejérvárott, *Számmer Pál* bötüivel és költségével” kinyomtatott, „a jobbak” tetszésére és „a tanuló ifjak” örömeire, „a két Honnak kedvére” szánt, bájosan „zöngedező” *Tristia*-fordítását (*Publius Ovidius Násó* ‘*Keservei*).

Egy nevelést nyertünk: üdején bennünket azon kor’

Legjobb Mesterihez küldé tanulni atyánk.

Mint gyermek, bátyám a ’szónokságra hajult már,

Törvényszékek előtt terme viselni ügyet.

Én meg már üdején a ’költőségbe szerettem;

És zönögő lanton titkon enyelge kezem.

Sokszor atyám mondá, mit bajlódsz illy hi dologgal;
 Lám maga Maeonides sem hagyta hátra vagyont.
 Engedvén neki, a 'Helicont elhagytam egészen,
 És nem mért szókkal kezdtem ajánlni magam'.
 A szavak önnképen bizonyos számokra vonódtak;
 'S a' mit próbáltam szólani versre mene.

Azaz: *Sponte sua carmen numeros veniebat ad aptos, / et quod temptabam dicere, versus erat* („Önként jött ajakamra, kötött formában, az ének, / s vers lett mindenből, bármit is írt le kezem” (3)). Míg a (fiatalon elhunyt) bátyjából feddhetetlen *homo Romanus* lehetett volna, állami rendeltetésű, szigorú és méltóságos ember, a *severitas* és a *gravitas* megtestesítője, Ovidius úgy találta, hogy *sem egészsége, sem lelke nem bírja a dolgot, alkalmatlan a hivatali tisztviselésre*.

Aon szüzei is javasolták, hogy pihenyemben,

Melly eddig kedvet szült nekem, éljem üdöm.

Akkori Költőkkel tarték, 's tiszteltem is őket,

'S mint főbb szellemeket nézte, csudálta eszem.

Mácer néha, mit írt madarokról, 's orvosi fűről;

's mérges kígyókról, adta előnkbe nekünk.

Gyakran szokta Propertz olvasni szerelmit előttem;

Kit velem a' szeretet rósabilincsre kötött.

Ponticus, a' kit Epos, s Bassus, kit ajánl vala Jambus,

Édes hív társim voltanak egyre nekem.

Számos hangzással bájt zöngé fülembé Horátz is,

A 'mikoron versét Auzon idegre veré.

Virgilt csak láttam; se Tibullal nem hagyta nékem

A' fősvény Végzés kötni baráti frigyét.

És követé Gallust, azután pedig éle Propertz, 's a'

Kor nékem negyedik rendet utánnak adott.

Mint én a' nagyokat, kisek úgy tiszteltenek engem;

És Tahliámra hamar Róma felfigyelni tanult.

Ifjancz verseimet hogy először közre bocsátám,

Egyszer-kétszer kés érte szakálom' alig.

Tízennyolc évesen már híres volt a pelyhedző állú fiú – apja óvása avítottak bizonyult. Atáját Rómában a versekkel is szert lehetett tenni akkora hírnévre, mint a katonai vagy szónoki *virtussal*. *Octavianus Augustus* császár fölfigyelt a költészetben rejlő lehetőségekre, és a költők is felfigyeltek azokra a lehetőségekre, amelyeket a császár kínált nekik, és hajlottak is felé. Isteni szféra övezte Őt. (Az „*augustus*” szó a „*humanus*”-szal szemben az istenekre és a szentélyekre vonatkozott. Értelme: 'megnövekedett', 'nagyobb mint emberi'.) Augustus kultúráat akart, áthagyományozni, ápolni, kultiválni a múltból azt, ami Rómának erőt és tartást ad. Személyes megjelenésével is megtisztelte az irodalmi estek felolvasóit és közönségét, *Maecenas* révén minden módon pártfogolta a kegyeire érdemesült, a római *virtust*, a *magnitudo animi* (4) a maguk hatásos módján szolgáló költöket és literátorokat.

Ovidius nem tartozott a hírneves *Maecenas* körébe, mert nem érdekelt a politika s az államérdék. Műveltségével nyilván lekörözte nem egy kollégáját, hisz ifjúkorában sokat utazott, megjárta Sziciliát, Athént, a görög városokat, tanult retorikát, metrikát, poétikát, muzsikát, csillagászatot, filozófiát, fizikát, ismerte az irodalmat, a kisujjában volt a görög mitológia, ráadásul született verselő és stilizta volt. Gyöngyélete lehetett a legénynek, s férjként és apaként is megvolt mindene, köztisztelőben állt, hírességekhez járt lakomára és nem akárkikkel barátkozott (hozzájuk intézte később Tomiból protekciót kérő, kesergő leveleit). Élete összeforr a Városéval, miközben függetlennek tudhatta magát. A száműzetésben majd így emlékezik:

*El sem hinnéd, Násó mennyire vágyik a Város
lágy kényelme után, messzire űzi a vágy,
mert hol rátok gondolok én, ó drága barátok,
hol lányom jön elé, hol feleségem, a hű,
majd meglátom a szép Városban a házamat ismét,
s házamból ismét városomat figyelem,
fórumot, épületet márványból, ott van a színház,
tágas csarnokokat, lent meg a sima követ,
majd üde pázsitot, és a mezőt, díszkertet elérem,
Virgo vízvezeték merre a tóba folyik. (5)*

Ovidius Rómában – tehette – kialakított egy urbánus életformát, mely megfelelt alkának, s melyben nem volt magányos, amit nyugodtan nevezhetünk *kultúrhedonizmus*-nak. Élvezetet talált a kultúrában, *culta placent*, az tetszett neki, ami kiművelt, finom, és az élvezetet kulturáltan üzte. A műveltség csillogtatása és e csillogásban való gyönyörködés, az irodalmi ízlés és a művészi szépérzék alkotásban és befogadásban való csiszolása, a lóverseny, a cirkusz, a színház és az udvarlás, az irodalmárokkal, államférfiakkal való együttlétek és a lakomák, a felolvasások és mások meghallgatása éppúgy színezte életét, mint az otthonias örömek:

*„Nem tudom azt, kinek ápoltam, s szoktam megitatni
friss forrásvízzel zsenge vetéseimet,
élnek-e még, miket én ültettem körbe, a fáim,
róluk az almákat most már más szedi le.”*

Tankölteményt írt a női arc kozmetikázásáról (*Medicamina faciei femineae*) és egy állítólag tökéletes tragédiát Medeáról (elveszett); sok száz sorban oktatta az udvarlás, a flört, a csábítás, a pajzán viszonyok művészetét, az *arsot* mint mesterséget minden további nélkül azonosítva a finom mesterkedéssel, a szerelmet a flörttel és a könnyed erotikával (*Ars amatoria* – A szerelem művészete), a szerelmi bánatot a sértődöttséggel, a féltékenységgel és bosszankodással (*Remedia amoris* – A szerelem orvosságai); egyáltalán nem zavarta, hogy szerelmi tankölteményei egymást ütik, egyik a vágyakozás felkeltéséről, a másik annak „elmúlásztásáról” szól, hogy a férfiakkal adott tanácsok a nőket, a nőknek adott tanácsok a férfiakat akarják kijátszani; ugyanakkor *Heroides*-ében („Hösnök levelei”) fiktív levélciklust tett közzé halálos szerelmekről: mitológia hösnök többnyire öngyilkossággal végződő, megrázó drámai monológjai ezek. A kegyetlen száműzetésben *Ibis* címmel 644 verssoron át szór átkokat valakire a halál különböző fajtáinak bravúros felsorolásával, *Halieutica*-jában pedig halneveket szed hexa- és pentameterekbe.

Ovidius nem volt szenvedélytelen, halvérű ember; a *perpetuum carmen*, a „folyamatos ének” volt a mániája, a mindent megdalolás „a világ eredő idejétől / végig, az én koromig”, és attól, ami a tunika alatt rejlik, fel a festett hajig, s mindezt a *culta carmina*, a csiszolt, választékos, a mügondtól csillogó, megszakadó, de végenincs dal formájában. Ovidius oly könnyedén, ártatlanul és ismétlődően skandál, ahogy a madár énekel. Hosszú versezeteinek egymásnak ellentmondó, halmozott részletei, önmaga meghazudtolásai, csapongásai, burjánzásai, hamiskodásai oly természetesek, hogy éppúgy lehetetlen megfeddni, mint egy derűsen fantáziáló, hetet-havat összehordó gyereket; meg aztán övé a világ legkönnyedebb, legelegánsabb humora s iróniája. Nem véletlenül nevezte magát a „zsenge szerelmek dalkónakán”, mindent („azt is”) csak ujjbeggyel érint, még szerelmi pofozkodása is oly üde, mint a kismacs-kák játéka. Felszínesség, az tagadhatatlanul van mindebben, az ágyjelenetekről az istenek születéséig. Ovidius képtelen bárminemű elmélyülésre, ám bravúrosan navigáló felszínessége őszinte és megragadó; Catullus hívét legfeljebb nem nagyon érdekli, de nem is bántja, legfeljebb csudálkozik, hogy „milyen kedves, drága, bájos – jószág az ember, ha ember...”.

A *homo humanus* lényének derűjéről, szellemességéről, simulékonyságáról, vagyis a *felszin-hellénizmus*ról szólva Kerényi Károly hozzáfűzi: „A »felszint« itt ismét erkölcsi

elítélés nélkül hangsúlyozom: bizonyos könnyedség van benne, amely olyan természetes, hogy nem érezzük a mélység hiányát. A déli ember humánus, egzisztenciális probléma nélkül, de hatásosan... Hatásos? A szó mindkét értelmében; mint színpadi gesztus és mint meghatott, meleg érzést keltő, őszinte emberi megnyilatkozás." Egzisztenciális probléma nélkül... Ovidius ötvenéves koráig, legalábbis addig, míg meg nem érezte, hogy a kornak a fenséges Augustusszal az élen elvárásai vannak a költészettől, melyeket neki is teljesítenie kell, hogy nem élhet és írhat csak úgy bele a világba, folyamatosan énekelve és tréfálkozva, úgy tűnik, boldog ember volt. Ez a felszín legalábbis, a látszat, és semmi sem utal másra, mélyebbre, a *Hősnők* borzasztó szenvedélyei sem, ugyanis ugyanolyan cizellált, kimért disztichonokban és bravúros stílusban szólnak, mint a pajzánkodások; a mélység felületén szántott velük végig a költő, tolla hegyével érintve azt. És lett tőlük nyilván még boldogabb.

Volt az antik is új, mikor ők, a boldogok éltek!

Boldogan élj, s így a régi kor is veled él!

Élményt a szerelemhez hol veszel? Én adom azt is.

Mesteri stílust is csak szerelemben tanulsz. (7)

Goethe adja ezeket a szavakat Ámor, „a nagy kópé” szájába XIII. *Római elégiájában*. Ne feledjük – fedezzük fel – Ovidiust olvasva, hogy akkor „új volt az antik”, és friss ízekkel teli a profanitás. Mi, akik egy közönséges, vén, csak az elborulás jeleit mutató korban élünk, ahol a *humanitas* legfőljebb, Kerényi szavával, „egy délies báj nélkül civilizált tucát-emberség” unalmas, polgári rutinja, akik nem mondhatjuk utána a római költőknek, hogy

Másnak tetszet a múlt; boldog vagyok én, hogy e korban

élhetek; épp ez a kor, melynek a lelkem örül

– még beleélni sem igen tudhatjuk magunkat az ilyen sorokba –, mi nehezebben találunk utat Ovidiushoz, mint a görög tragédiához, ahová sötétségeinken át esetleg odatapogatózhatunk, s felvilágításait ha nem is értjük, legalább érezni véljük. A ovidiusi világ zöld lombkoronán át rezgő napfényei és ártatlan trágárságai abban a melegben, ezek egyszerű és folyvást változókéony érzéki evidenciája a mi inségünkben és félelmeinkben nehezebben érthető, mint az éles hőlderlini sóvárgás meg a catullusi tépettség. „Mesteri stílus is csak szerelemben tanulsz” – a római Ámort, az érzéki ittlétek stílust, a mértéktelenség szomjában is mértéket és gyengéd humort adó, játszi puttót, Ovidius első s legjobb könyvének, *Szerelmeinek (Amores)* „urát” utoljára tán Goethe tudta „visszaálmadni”.

Ámor van velem és a fejemben némi borocska

S megkent fürtjeimen félreacsuzott koszorú (8)

– mutatkozik be a tizennyolc éves Ovidius, akinek képzeletében

Ámor meztelen és gyermek, s színtiszta a lelke

És szellős-szabadon jár, ruha rajta sosincs.

Számtalan alakban és ötletekből soha ki nem fogyva tűnik még fel Cupido az aranyifjúnak tetsző Ovidius költeménysorozataiban, Jupitert is lekörözve. Amikor Corinnája – képzelt szeretője – nem engedi be, így danol a *tenerorum lusor amorum* („zsenge szerelmek játszója”):

Felhő volt s mennykő a kezemben, mint Jupiternek,

Mit kormányáért győztesen az hajított

Égből. Úrnöm ajtót zárt: mennykőt ereszték

Rögtön s több gondom nincs Jupiterre se már.

Nem segitettek fegyvereid se, bocsáss Jupiter meg,

Szörnyűbb mennykő volt, mint a tiéd, az a zár!

Sok mindennel lehetett, a fegyverekkel azonban Augustus korában nem volt tanácsos játszani. A *homo Romanus* ideáljához hozzátartozott a katonai erkölcs s a vallásos hazafiasság is. Ovidius (mint akinek titkolt kisebbségi érzése van) kihívóan hirdeti, hogy *bezzeg militat omni amans* („harcos mind, ki szeret”), s hogy

Éjjeli háborút űzők hát, mint fúrge vitéze
 – mármint a lányé, nem a császáré; hogy
míg lobog ifjúkorom, híremet ősi szokásként
Én nem a porfelhős harctereken keresem,
A hálátlan Fórumon el nem adom szavamat s nem
Bíflázok locsogó, nagy jogi könyveket én,

s hogy *carmina morte carent* („nem hal meg a vers sohasem”), mert
Több a királyoknál s minden diadalmenetnél.

És sorolhatnánk azon verssorait, melyekben „cikizi” a hadi morált, a katonai diadalt, a hősi virtust – *még büszkélkedik is, hogy hány embert kaszabol le*, vágja oda a hőesz-
 hoz. Eltáncol egészen a társadalomkritikának pontosan a határáig, s persze visszatáncol,
 hisz eszében sincs kötekedni, politizálni:

Vérrel nyer kincset s birtokot a katona.
Zárva tanácsból mind a szegény, rangot csak a pénz ad:

Innen a zord bíró és szigorú lovagok.
Fórum s Marsrét is mind az övék lehet és ők
Kössék a békét és harcba rohanjanak ők,
Csak kapkodni szerelmem után ne szabadjon ezeknek.

Pökhendien és dacosan mentegeti magát, amiért „tunya” verseket ír, s nem röstelli a
 cézárral szembehelyezni a nőt:

Megverselhettem vón Thebaet, trójai harcot
S Caesart, szellememet csak maga érdeklé
Mégis gyenge Corinna.

Nem is beszélve arról, hogy Ovidius pucér Cupidója és dévajságai abban az időben tet-
 tek szert Rómában népszerűsége, amikor Augustus vallás- és erkölcsformáló törvénye-
 ket hozott, többek között „a házasságtörés büntetéséről”, ünnepeket, katonai és vallási,
 „nemzeti” kultuszokat vezetett be... Ovidius az *Átváltozásokkal*, melyet a világ keletke-
 zésével kezdett, és a Caesar mennybe menesztésével zárt le, be akart volna kapcsolódni
 ebben a szellemi áramlatba, monumentális műve azonban csak méreteiben sikerült mo-
 numentálisra, mitológiája egyébként módfelett játékosra, fantasztikusra és egyúttal pro-
 fán-humanisztikusra sikeredett, gazdag, novellisztikus gyöngysorrá, melynek zsinórja el-
 veszett, Ovidius ugyanis semmi értelmet nem lelt a metamorfózisok mögött. *A költők /*
Szelleme végtelen és nem köti meg soha a / Történet – írta már az *Amores*ben, szerelme
 állhatatlanságát (9) védve. Részletekbe vesző, de pompázatos műve, a *Metamorphoses*,
 a világ legprofánabb és lepagjosabb mitológiája, nem tette őt a császár szemében állha-
 tatosabbá. Ekkor költőnk mintha megszeppent volna, s a *Római naptárral (Fasti)*, a ró-
 mai hivatalos ünnepek megéneklésével akart jó útra térni, ám ez a (félkész) műve is vir-
 gonc lett, a kultikus istenfigurák szintűgy humanizálódtak, azaz *esendővé váltak*. Mint
Bollók János írja kitűnő tanulmányában (10), Ovidiusból teljességgel hiányzott a fensé-
 gesség-érzék és a „szent komolyságra” való hajlam. „Nem tudta komolyan venni sem Ró-
 ma hivatását, sem a római vallást, de még a római múltat sem.”

Ovidius hirtelen találta magát a Fekete-tenger partján, barbárok között és könyvek,
 szép épületek, nők, napfény, minden nélkül. *Keserveit* már a hajón elkezdte írni:

A locskos víz is számhoz ütődve gyötör:
Jaj nekem! a' hab melly nagy hegy ként domborodik fel!
Mármár a' fényes mennyig emelve dagad,
Megnyilván melly mély völgyekké a' habözön lesz!
Tartarusig vélnéd hogy lelohadnak azok. (11)

A hirtelen bukás nyomán támadt nagy hullámverések az évek során a lelkében valóban
 „lelohadnak”, és a toll elnehezül a kezében. Ovidiusnak sosem volt tartása; természetete-
 sen állt a lábán a Városban és hagyta, hogy legezze a déli szél, élvezte, és az örökké

változó jelent ízlésesen – ízelve – örökítette meg. Tomiban egyből összeroskad. Egyetlen kézreálló műfaja marad, a verses episztola, azaz a protekcióért esedező levél, melyekben feleségéhez és volt barátaihoz könyörög, hogy eszközöljék ki neki a Caesarnál nem is „megérdemelt” büntetése föloldását, csupán enyhítését, annyicskát, hogy legalább Rómához valamivel közelebb essék száműzetési helye. A változatosság, színesség, a részletek rajza, a szellemesség, a humor és a játszi ironia, nem is beszélve a derűről, bájról, csak fakó nyomokban lelhető fel ezekben a levelekben. Ami marad, az a retorika, a met-

rika, a mitológiai példalódzások, kiváló hasonlatok, a szókincs – és a hitelesség. Amilyen hiteles füllentéseivel, önellentmondásaival és fantáziálásaival együtt a pajzán-szerelmes költemények fiatal Ovidiusa, olyan hiteles ez a magányos, roskadt, a bánatába belekeseredett, rinyáló, kiüresedő öregember. Azzal együtt, hogy annyira hízeleg és könyörög ex-barátainak, a császárnak, az egész Rómának, hogy szüntelen ácsingózik, panaszkodik, fejet és térdet hajt és meaculpázik, hogy fél, tanácstalanodik és méltatlankodik, magyarázkodik és mérhetetlenül sajnálja magát és megalázkodik. Ugyanolyan természetesen teszi ezeket a gesztusokat, ahogy annak idején Ámorral röpködött, és csínybe ment a római hősi virtussal – csakhogy most költőileg ener-váltan. *Múzsám hű hozzám, ellenetekre is az* – írja az első pontusi levélben, ám csakhamar belenyugszik, hogy múzsája véle fárad s törődik. Most is *perpetuum carmen*ra nyílik, ámde egyre vontatottabban, csöndesebben az ajka, s *lustán ró a viaszra* keze. *Panaszomnak nincsen se vége, se hossza*, vallja maga is, s hogy a *szent lendület, mi a látnokot ihleti*, benne régen *nincs meg már*. Ezúttal a római derűs végtelenség visszája, az örök gondterheltség

és ború az osztályrésze, útban a síríg. Virulás helyett az emésztő sorvadás, a szokássá vált fájdalom – s ebben talán a végtelen monotonía a legkeservesebb:

*...rágja a súlyos gond szívemet, mardossa örökké,
és nincs vége sosem, bár belepustulok én,
nem hagy békeségben a lelkem, míg lehelek csak,
fáj, hamarabb hullok, mint ez a gond, ami fáj.*

Az átváltozhatatlanság a legnyomasztóbb; valami paradox folyamatos, végtelen vég avagy meddő, *lágynyugalom*;

*Az vagyok én, aki fává átváltozni sosem tud
az vagyok én, aki kő lenni hiába akar;
még ha Medúsa szemével nézne szemembe, hiába,
nem hat az istenerő, még a Medúsa se hat.
Élek, hogy keserűségem soha el ne felejtsem,
és súlyos lakolás hosszúra nyújtsa időm.*

*Ovidius nem tartozott a hírneves
Maecenas körébe, mert nem
érdekelte a politika s az
államérdék. Műveltségével
nyilván lekörözte nem egy
kollégáját, hisz ifjúkorában sokat
utazott, megjárta Szicíliát,
Athént, a görög városokat, tanult
retorikát, metrikát, poétikát,
muzsikát, csillagászatot,
filozófiát, fizikát, ismerte
az irodalmat, a kisujjában volt
a görög mitológia, ráadásul
született verselő és stilizta volt.
Gyöngyélete lehetett a legénynek,
s férjként és apaként is megvolt
mindene, köztiszteletben állt,
hírességekhez járt lakomára és
nem akárkikkel barátkozott
(hozzájuk intézte később
Tomiból protekciót kérő, kesergő
leveleit). Élete összeforrt
a Városéval, miközben
függetlennek tudhatta magát.*

Nem tud megtisztulni „vétkétől”, mert képtelen vele számot vetni; nem tartja magát ártatlannak, ámbátor bűnösnek sem. Nem kíván belegondolni „bűne”, a *carmen et error* (vers és eltévelyedés) minéműségébe. Zavarosnak érzi a lelkét, *remegő vádlottként* írja leveleit; miután a saját bőrén megtapasztalta, hogy a cézár akárkit *egy intés-sel is elpusztíthat*, mindenkitől fél, a közeli, barbár getáktól is, a távoli Augustustól is, attól, hogy ex-barátai végképp cserbenhagyják, hogy felesége hűtlen lesz hozzá – és fél a haláltól.

*Hívd ezt érzelmességnek, hívd női szeszélynek,
megvallom, hogy lágy, szánnivaló a szívem.*

Rómában sem volt az – Ovidius most sem hős, és nem is adja a bátrát, sem a nagystí-lút. Leggyakrabban a déli napfényt, az almát, a szőlőt, a gyümölcsfákat sírja vissza. Be-látja, hogy régi tehetségének *sok a híja, ellankadt*; nincs kedve a versíráshoz, *az írásban gyönyörűséget* nem lel már.

...nem szívesen mélyed lelkem se nehéz bajaimba,

Múzsám nem jöhet el durva geták közibé.

Látod, mégis küszködöm én és írom a verset,

bár nem lágyabb, mint helyzetem engedi azt.

Szégyelem olykor elolvasni, s bírálni az írást,

hisz látom magam is, hogy mi törőlnivaló,

mégse javítom, mert fárasztóbb, mint mikor írok,

s bágyadt elmém nem bírja e fáradozást.

„Azt akarom csak elérni, mi rossz, feledésbe merüljön”, azért ír, hogy elüsse idejét és szabaduljon a gondtól, meg hát szokásból, ennyi az ars poeticája. A sebeit nem akarja té-pegetni. A balsorsát nem akarja firtatni. Félelemből-e, vagy mert nem látja értelmét, avagy nem hisz a vers erejében?

Mert ez olyan seb, amely már meggyógyulni sosem fog,

megbolygatni se kell biztosan, azt hiszem én.

Hallgass nyelv! Túlzás volt ennyit mondani róla:

Majd hamvam földi el, mert magam így akarom.

Egyik utolsó látomásában, melyet még papírra vetett, így látja viszont kedvenc Cupi-dóját:

Én megijedve emelkedtem föl bal könyökömre,

álmom elűzve szívem nyugtalanul dobogott:

Ott állt Amor, az arca olyan volt, mint soha eddig,

és juharágyamnak balkezivel nekidőlt.

Nem volt lánc a nyakában, sem koszorú a hajában,

fürtje zilált volt, más, mint volt azelőtt,

lány haja borzas volt és dúlt arcára lelógott,

szárnya is, úgy látszott, borzas, a tolla olyan,

mint a galambnak a háta szokott, ha a légből repül fel,

és sok piszkos kéz megtapogatta előbb.

Majd vigasztaló szavakat ad Cupidója szájába, melyeket maga sem hisz. Azelőtt, az *Amores* idejében, még pajkosan játszott azzal, mi hihető, s mi nem, és vidult, amikor ol-vasói elhitték Corinnát és legénykedő történeteit; az istenekkel, melyek *hiúság s csak a balga tömeg vak babonája talán*, szintúgy játszadozott. (12) Utolsó Amor-játéka szána-lmas: *Minden jó lesz s lesz diadalmi menet*, próbál Cupido hangjával hízelegni *Tiberius-nak* és Augustusnak.

Eltűnt minden erőm, azt hiszem, én magam is

– látja a piszkostollú Amor és önmaga elenyészését, de sem a valódi bizakodás, sem a kétségbeesés fokára nem tud odalépni, mű legalábbis nem tanúskodik semmiféle, lénye-get érintő átváltozásról vagy összegzésről.

Vígságban vígan, szomorúságban szomorúan
 zengtem a dalt, két kort így fejezett ki a mű.
 Hát mit is írjak, mint rossz hangulatát e vidéknek,
 és egy imát, máshol kellemesebb a halál?

(...)

Hát megvallom, ti tudósok,
 éltem volt fontosb nékem, mint ez a mű.

Tomiban Ovidius él, és nem tudja, hogy élve vagyon (13), önmaga árnyékaként dideg szüntelen, reszket és törődik.

Mindent elvesztettem, nincs egyebem, csak az élet,
 annyi, hogy érezzem, hogy tud fájni a test.

Ez volt Ovidius, az egyik legműveltebb és legelevenebb kulturájú latin átváltozása.

Jegyzet

- (1) Szabadi István fordítása
- (2) Egyed Antal fordítása
- (3) Gaál László fordítása
- (4) *Magnitudo animi* – lelki nagyság.
- (5) Itt és a következőkben a pontusi levelekből Kartal Zsuzsa fordításában idézek.
- (6) *Átváltozások* (Devecseri Gábor fordítása).
- (7) Jánosi István fordítása.
- (8) Itt és a következőkben Karinthy Gábor fordításában idézek az *Amores*ből.
- (9) „Én szerelemre nem egy bizonyos szépért hevülök, száz Szépség gyűjt s örökös tűz lobog életemen.”
- (10) Lásd a *Fasti* utószavát!
- (11) Egyed Antal fordítása.
- (12) „Létezik isten? lám, esküjét szegte a lányka
 S mégis, mint azelőtt, oly gyönyörű maradtott.”
- (13) Egyed Antal fordítása.

Irodalom

- Szilágyi János György: *Az „Átváltozások” költője*. In: uő.: *Paradigmák*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- Kerényi Károly: *Humanizmus és hellénizmus*. In: uő.: *Halhatatlanság és Apollón-vallás*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- Heidgger, Martin: *Levél a „humanizmusról”*. Fordította: Bacsó Béla. In: uő.: „... költőien lakozik az ember...” T-Twins-Pompeji, Budapest-Szeged, 1994.
- Catullus versei. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1978.
- Római költők antológiája. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1963.
- Goethe, Johann Wolfgang: *Római elégiák*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- Ovidius Szerelmei. Fordította: Karinthy Gábor. Officina, Budapest, 1943.
- Ovidius: *A szerelem művészete*. Fordította: Bede Anna. *A szerelem orvosságai*. Fordította: Szathmáry Lajos. Európa-Helikon, Budapest, 1982.
- Ovidius: *Hősnők levelei*. Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta: Muraközy Gyula. Helikon, Budapest, 1985.
- Ovidius: *Átváltozások*. Fordította: Devecseri Gábor. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- Ovidius Keservei. Fordította: Egyed Antal. Székesfehérvár, 1826.
- Ovidius: *Levelek Pontusból*. Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta: Kartal Zsuzsa. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1991.
- Ovidius: *Római naptár*. Fordította: Gaál László. A jegyzeteket és az utószót Bollók János írta. Helikon, Budapest, 1986.